

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

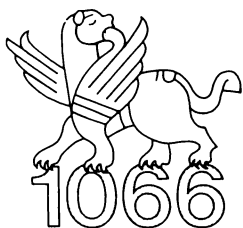
Tidsskrift for
Historisk Forskning

1066

20. Årgang

Nr. 3

Tidsskrift for Historisk Forskning

20. Årgang. Nr. 3

September 1990

Orla Lehmann - Et portræt af Danmarks første professionelle politiker <i>ved Søren Juelstorp</i>	<i>side</i>	3
En huguenot-Krønne <i>ved Arne J. Hermann</i>	<i>side</i>	17
Kejseren og den romerske grænsepolitik <i>ved Carl Fuglsang-Damgaard</i>	<i>side</i>	25

Forsidebillede:

De huguenotiske indvandrere i Danmark, som Arne J. Hermann skriver om i sin huguenot-Krønne, slog sig ikke kun ned i Fredericia. Også i København dannedes en tysk-fransk reformert menighed, som 1688/89 lod opføre Den reformerte Kirke i Gothersgade - et af barokkens smukkeste bygningsværker i Danmark. (Udateret stik)

Orla Lehmann

Et portræt af Danmarks første professionelle politiker. Af cand.phil. Søren Juelstorp, Frederiksberg

Indledning.

Orla Lehmann er Danmarks første professionelle politiker. Han var den første, for hvem det at beskæftige sig med politik var en fuldtidsbeskæftigelse og en livsstil.

Orla Lehmann blev født den 19. maj 1810 i København. Hans far var den holstensk fødte kommitterede, justitsråd Martin Lehmann. Hans mor, Frederikke Lehmann, var dansk. Hjemmet, der prægedes af hans far, var tysk, og hans første skole blev den tyske Petri Realskole. Det er lidt af en skæbnens ironi, at Orla Lehmann, der var halvt tysk, fra 1840'erne skulle fremtræde som den personificerede danske nationalisme.

I 1824 kom Orla Lehmann i en af det dannede borgerskabs fornemmeste skoler, Borgerdydskolen i København. Han blev student i 1827, hvorefter han gav sig til at læse jura. I 1833 blev han juridisk kandidat.

Orla Lehmanns virke i 1830'erne.

Orla Lehmanns intellektuelle evner var betydelige, og tidligt viste han, at han havde ordet i sin magt. Det demonstrerede han med al tydelighed i sin debut som politisk publicist i det toneangivende *Maanedsskrift for Litteratur* i 1832 1). Med udgangspunkt i en kritik af de påtænkte valgregler til den stænderforfatning, som Frederik VI havde lovet at indføre for at høre borgerens råd i lovgiv-

ningsanliggender, skrev Orla Lehmann i slagordslignende vendinger, at det var middelstanden, som skulle have den politiske indflydelse, et program, som han sammen med sine liberale politiske meningsfæller hele sit liv kæmpede for 2).

Sådan, som valgreglerne var udformet, var det hovedsageligt købstædernes næringsdrivende, bønderne og godsejerne, der ville blive repræsenteret i de kommende stænderforsamlinger.

Orla Lehmann skrev senere i sine "Efterladte Skrifter", at han havde anvendt den blide kammertone i sin politiske debutartikel 3), hvilket vel også var en nødvendighed, dels fordi publikum var uvant med politiske meningstilkendegivelser, dels for at undgå censurens indgriben. Regeringen havde med Trykkefrihedsforordningen af 27. september 1799 indført en streng meningskontrol, og det var efterhånden blevet et kendemærke på den gode borger, at han ikke beskæftigede sig med politik 4). Skulle man frem med sine synspunkter nu, hvor det efter regeringens meddelelse om, at den ville indføre rådgivende stænderforsamlinger, var blevet tilladeligt at publicere politiske artikler, måtte man fare med lempe for ikke at støde an 5).

Orla Lehmann opnåede den ære, at hans artikel blev offentliggjort anonymt, hvilket var ensbetydende med, at hele den skare af professorer, hovedstadens litterære etablissement, som redigerede

Maanedsskrift for Litteratur, sanktionerede Lehmanns liberale politiske synspunkter 6).

I 1835 blev Orla Lehmann politisk medarbejder ved Kjøbenhavnsposten, der blev udgivet og redigeret af A.P.Liunge. Han gav bladet en skarp politisk profil som oppositionsorgan. Lehmanns mærkesager var kampen for den politiske ytringsfrihed, for publikums og pressens adgang til stænderforsamlingerne, samt kritikken af regeringens finanspolitik.

Lehmann havde en eminent sans for, hvad der lå i tiden, og i 1836 rejste han debatten om den truede danskhed i Slesvig. Ved stavnsbåndsfesten i 1838 talte han for den bondesag, som først var løst, når hver gårdmand og hver husmand ejede sin jord og sit sted.

Samtidig med sin publicistvirksomhed var Orla Lehmann aktiv som taler og som bestyrelsesmedlem i de politiske foreninger, som var opstået i kølvandet på stænderinstitutionen 7).

Orla Lehmann havde aldrig været tilfreds med stænderforfatningen, som kun gav folket rådgivende myndighed i lovgivningsspørgsmål. Han ville mere. Han ønskede en fri forfatning 8). Men i 1830'erne var han tilbageholdende med at træde åbent frem med forfatningskravet. Hans politiske realitetssans sagde ham, at så længe Frederik VI levede, ville der ikke blive ændret i de bestående forfatningsmæssige forhold 9).

Ved tronskiftet i december 1839, da Christian VIII besteg tronen, trådte Orla Lehmann åbent frem. I spidsen for en talrig skare af akademikere henvendte

han sig personligt til den nye konge med ønsket om, at Christian VIII ville give det danske folk en fri forfatning. Hermed var forfatningskravet for alvor rejst, og Lehmann stod nu som den liberale bevægelses mest fremtrædende skikkelse. I 1840 blev han valgt ind i Københavns borgerrepræsentation og i Roskilde stænderforsamling.

Orla Lehmanns virke i 1840'erne.

Lehmanns mærkesager i 1840'erne var forfatningsspørgsmålet og kravet om Slesvigs forfatningsmæssige tilknytning til kongeriget. Han var klar over, at hvis det skulle lykkes at vælte enevælden, måtte det liberale borgerskab alliere sig med bønderne. I den såkaldte Falstertale i 1841 søgte han at vinde de kongetro bønder for frihedens sag ved at male et dystert portræt af enevælden. Talen kostede Lehmann 3 måneders fængsel for forsøg på at udbrede had til Danmarks forfatning.

Hermed havde den liberale bevægelse fået sin helt og martyr. Under afsoningen var Lehmann formelig ved at blive kvalt i broderede puder og hjemmebag, og hans portræt blev markedsført på alt fra hårvand til pibehoveder. Borgerrepræsentationen valgte ham ved sagsanlægget til viceformand, og der blev samlet 5000 Rbd. ind for at holde ham skadesløs for retssagens omkostninger. Borgerne og bønderne på Falster forærede ham en gulddåse med diamanter, og domfældelsen skabte i det hele taget forøget interesse for forfatningssagen (10).

Under sit fængselsophold fik Lehmann tid til at omforme og programsætte libe-

ralismen til nationalliberalismen. Det skete i to artikler i Fædrelandet i marts 1842 under parolen "Først Slesvig - Siden Forfatningen" 11). Under de tiltagende nationale spændinger i det danske monarki havde de tyske slesvig-holstenerne hævdet Slesvig-Holstens politiske samhörighed. Heroverfor hævdede Lehmann i en tale på Skydebanen den 28.maj 1842 med en henvisning til historien, naturen og retten, at Slesvig hørte til kongeriget. Under stor jubel satte han et Danmark til Ejderen som mål for de nationale og forfatningsmæssige bestræbelser 12).

1848.

I marts 1848 kom det afgørende handlingsøjeblik for Lehmann. Han stod nu over for virkeliggørelsen af sine politiske mål. I erkendelse af sin magtesløshed over for de politiske og nationale spørgsmål, som krævede en løsning, havde enevælden med et pennestrøg afskaffet sig selv få dage efter Frederik VII's tronbestigelse i januar 1848. Men det helstatsforfatningsudspil, som den politiske ledelse kom med, tilfredsstillede ingen, hverken de nationalliberale i kongeriget eller slesvig-holstenerne. Ved en række massemøder i København krævede Orla Lehmann under enstemmig tilslutning en fælles fri forfatning for Kongeriget og Slesvig.

Den 18. marts var der i Rendsborg blevet holdt et stort fællesmøde med deltagelse af de slesvigske og holstenske stænderdeputerede. Det var blevet besluttet at sende en deputation til kongen bl.a. med krav om en fælles slesvig-holstensk forfatning, samt foretagelse af de fornødne skridt til optagelse af Slesvig i Det tyske

Forbund. Det var en helt lovformelig fremgangsmåde, men i den situation var det, at Lehmann valgte at give det udseende af, at et slesvig-holstensk oprør var udbrudt. Det skulle bringe de nationalliberale til magten. Fædrelandets redaktør, Carl Ploug, udtrykte sig ligeud til sin politiske ven, den sønderjyske fører Laurids Skau, i et brev den 18. marts: "Vi maae nu see, hvad Schlesvig-Holstenerne foretage sig idag i Rendsborg. Gjør de noget galt, saa er det maaskee Godt, thi vi faae da Stemningen her ophidset og kunne bestorme Kongen" 13). På et møde i borgerrepræsentationen affattede Lehmann på få minutter en adresse til kongen, hvori han opfordrede kongen til at afskedige sit gamle ministerium, som ikke magtede de nye turbulente tilstande, og udpege et nyt ministerium, som havde folkets tillid. Adressen sluttede med det revolutionært klingende: "Vi anraabe Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp" 14).

Herefter gik det efter den lehmannske "iscenesættelse". Den 20 marts om aftenen blev adressen på et folkemøde i Casino vedtaget under enstemmig jubel, efter at Lehmanns politiske ven J.F.Giørdwad om dagen havde uddelt billetter til Casino i Købmagergade og fortalt om oprør i Rendsborg. Som et lyn var meddelelsen om det udbrudte oprør faret gennem København 15).

Martsministeriet.

Den 21. marts kom så folketøget til Christiansborg. Med den samlede borgerrepræsentation i spidsen gik tusindvis af københavnere fra Rådhuset på Nytorv i samlet trop til Christiansborg. Ved ankomsten kunne Frederik VII meddele, at

det gamle ministerium var trådt tilbage. Nu fulgte nogle svære regeringsforhandlinger, som mundede ud i, at grev A.W.Moltke den 22. marts påtog sig at danne en ny regering. Hermed var martsministeriet dannet.

I kraft af sin politiske position var Lehmann selvskreven som minister, og han indtrådte i regeringen Moltke som minister uden portefølje. Det blev en af hans første opgaver at udforme konge- og folkeprogrammet om Slesvigs nærmere tilknytning til kongeriget under en fælles fri forfatning og Holstens udskillelse under en særlig fri forfatning. Under den første fase af Treårskrigen forestod Lehmann diplomatiske missioner til Preussen og England for dér at tale Danmarks sag. Senere blev han regeringskommissær i Jylland.

1848-1870.

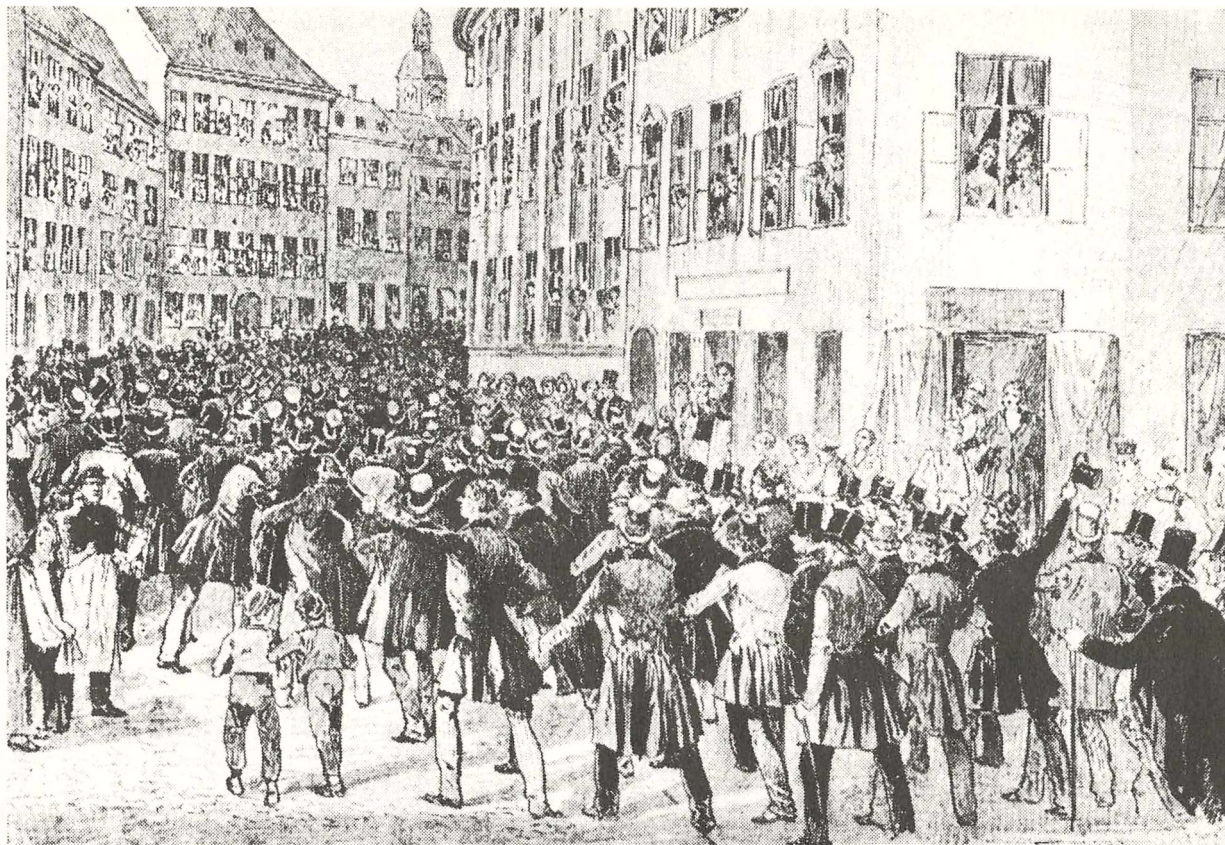
Orla Lehmanns ministertid blev kort. Allerede i november 1848 opløstes martsministeriet på spørgsmålet om Slesvigs deling. Mere konservative kræfter kom til på ministertabureterne, og da Lehmann indså, at der ikke foreløbig ville blive brug for hans arbejdskraft som minister, søgte han posten som Danmarks gesandt i Paris. Regeringen indstillede Lehmann til posten, men hans overtagelse af gesandtskabet var betinget af en større diplomatisk rokade, og da tingene ikke faldt på plads, kom Lehmann ikke til Paris 16). Han søgte derefter stillingen som amtmænd i Vejle, og den post fik han.

Det er mit synspunkt, at de toneangivende politiske kredse i København anså Lehmann for at være politisk rabiát og ønskede ham væk fra magtens centrum,

København. Lehmann havde allerede i 1844 vakt forargelse blandt sine politiske meningsfæller, da han foreslog, at der blev dannet et egentligt nationalliberalt parti for at styrke den politiske kamp mod enevælden. Partidannelse var imod den herskende ideologi hos de politisk aktive akademikere. For dem kom det an på den enkeltes præstation i skrift og tale. De troede på, at de ved hjælp af saglige argumenter for indførelsen af en fri forfatning kunne overbevise borgeren om det rigtige og fornuftige i deres politiske synspunkter 17). En egentlig nationalliberal politisk organisering hører en senere tid til 18).

Orla Lehmann opnåede ikke at blive medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. Ved et suppleringsvalg på Bornholm blev Danmarks kendteste politiker nemlig vraget til fordel for en lokal kandidat. Men fra 1851 til sin død i 1870 var Lehmann medlem af rigsdagen. Han var i 1850'erne takket være sin uhyre arbejdsindsats landstingets bærende kraft.

Gennem 1850'erne havde skiftende regeringer bl.a. gennem fællesforfatningen i 1855 søgt at komme til en forståelse med holstenerne, men da det glippede, proklamerede Lehmann ved et møde i Vejle i 1861, at tankerne fra 1848 nu var kommet tilbage, og at alle danskere måtte samles om Ejderprogrammet. Den folkestemning, som han rejste, var så stærk, at den førte ham ind i C.C. Halls regering som indenrigsminister. Lehmann blev regeringens stærke mand, og i et forsøg på endelig at virkeliggøre sine nationalpolitiske mål, skrev han i 1863 udkastet til en fællesforfatning for kongeriget og Slesvig, novemberforfatningen.

Et eksempel på "den lehmannske iscenesættelse": Folketoget fra Nytorv til Christiansborg d. 21. marts 1848 ses her på et samtidigt stik på vej gennem Vimmelskaftet. (Det kongelige Biblioteks billedsamling).

Udstedelsen af forfatningen førte til krigen i 1864 og dermed en udslettelse af den Ejderpolitik, som Lehmann havde stået for siden 1842. Sorgen over nederlaget i 1864, sukkersyge og en hjertelidelse gjorde ham til en nedbrudt mand. Han håbede dog på en genforening med de danske sønderjyder, et håb, der fandt næring i Frankrigs politik. Lehmanns håb blussede op ved udbruddet af den fraskotske krig i 1870, men Frankrigs nederlag ved Sedan slukkede hans livsgnist. Lehmann døde en halv snes dage senere, den 13. september 1870, kun 60 år gammel.

Lehmann og Junigrundloven.

Orla Lehmann har betegnet sin politiske meningsfælle D.G.Monrad som Junigrundlovens væsentligste forfatter. Men det er Lehmann, som var "mester for den kæmefulde, fyndige, klangfulde, næsten ordsprogsformede sprog, hvori Junigrundloven er skrevet", som Erik Henriksen skrev i sin bog *Mændene fra 48 19*). Det var Lehmann, der så at sige satte grundloven i stil. Han fjernede også alle de fremmedord, som hidtil havde præget det politiske sprog, og han satte i stedet danske ord, bl.a. rigsdag, folketing, landsting, rigsdagssamling, finanslov og forretningsorden. Flere paragraffer i Junigrundloven skyldes Lehmanns initiativ, f.eks. bestemmelsen om rigsdagens, nu folketingets ukrænkelighed, bestemmelsen om, at rigsdagsmedlemmerne, nu folketingsmedlemmerne alene er bundet ved deres overbevisning og bestemmelsen om forespørgsler til ministre.

Idépolitik og praktisk politik.

Orla Lehmann er ofte blevet fremstillet som en idealist uden sans for det politisk

opnåelige. Dette billede er fortegnet, for selv om han hele sit liv holdt idéens fane højt, havde han i høj grad også sans for praktisk lovgivningsarbejde. Da landstinget sluttede sin samling i 1857, fremhævede tingets formand Lehmanns indsats i løbet af landstingets samling. Lehmann havde været medlem af ti udvalg, ja oven i købet ordfører i dem alle, og derved havde han på afgørende vis præget de afgørelser, som landstinget var nået til.

Den politik, som Lehmann og de nationalliberale stod for i årene mellem de to slesvigske krige, hvor de havde regeringsmagten eller en væsentlig del deraf, må betegnes som idépolitik (20). Lehmann havde i sin ungdom hævdet, at middelstanden var nationens kærne, og den politik, som han i kraft af sin fremskudte stilling i landstinget var med til at formulere, var netop en middelstandspolitik. Den bærende idé var at udvikle og styrke en middelstand af landboere og byboere med økonomisk interesse i stabile samfundsforhold, som historikeren Povl Bagge har udtrykt det (21).

Den lehmannske retorik.

Orla Lehmanns talemåder er et kapitel for sig. I sin ungdom formulerede han det krav til en tale, at den "i et Sprog fuldt af Kraft og Majestæt, fuldt af Bøjelighed, Velklang og Ynde, fremsætter det klar og rigtigt Tænkte med en uimodståelig Beviskraft..." (22).

Det var et krav, som Lehmann selv kunne honorere. Med sin veltalenhed kunne han henrive, medrive og begejstre sine tilhørere. Han havde studeret de klassiske og samtidige franske politiske frontfigurer, og deres talerkunst var hans forbillede.

Det havde i 1835 fået ham til sammen med J.F.Giødwad at oversætte og udgive tre franske politiske taler, som han fik den kgl. skuespiller N.P.Nielsen til at foredrage i Studenterforeningen 23). Hensigten var at vise publikum, der ikke var vant til at blive præsenteret for frit holdte foredrag, eksempler på politisk veltalenhed.

Iøvrigt var hans retorik dannet ved klaveret. Da han i juni 1844 rejste fra København for at tale ved det store folkemøde på Skamlingsbanken, havde hans forlovede, Marie Puggaard, givet ham følgende instruktion med på vejen: "... nu bestiger Du det forventningsfulde Talerstæde, og hvis Du i dette Øieblik ret vil gjøre størst Virkning, saa lader du Grundtonen i Din Tale være Piano, Tempoet Adagio, men accellererer lidt efter, og hæver Stemmen til et tordnende, ikke skrigende Fortissimo, paa De Puncter hvor der skal slaes Dommedagsslag..." 24).

Akademikerens syn på politik.

Der stak noget af en åndsaristokrat i Lehmann. Under et sammenstød med bondevennerne i rigsdagen i 1855 havde han talt om "den plebejiske Aands onde Instinkter" 25). Lehmann mente, at det var den oplyste og besiddende middelstand, der skulle have den politiske indflydelse, eller som han blev både berømt og berygtet for at udtale: Det var de begavede, de dannede og de formuende, som skulle have den politiske magt. Lehmann havde i 1848 tilsluttet sig den almindelige valgret, et princip, som han fraveg under grundlovsrevisionen efter tabet af Slesvig og Holsten i 1864. I stedet for den purpurklædte absolutisme, som

Junigrundloven havde afskaffet, så han nu en ny for sig, nemlig den kofteklædte og transtøvlede 26). I rigsdagen havde han oplevet, hvordan bonderepræsentanterne gennem en stram partidisciplin var i lommen på nogle få bondevenneledere. Det var et brud på den borgerlige offentligheds ideal, hvor den enkelte rigsdagsmand gennem sine saglige argumenter og via en meningsbrydning med andre medlemmer af rigsdagen skulle bidrage til at finde frem til det sande og rette, et ideal som er nedfæstet i vores nuværende grundlov fra 1953 27).

Lehmann og de nationalliberale akademikere mente selv, at de var selvskrevne til at regere. De var nemlig i besiddelse af den dannelse, som man måtte kræve af en politiker. Historikeren Povl Bagge har skrevet: "Man kan vistnok bedst udtrykke det sådan, at der af politikere måtte kræves ikke blot sagkundskab på et specielt område eller uafhængighed af særinteresser, men en forening af formelle evner og alsidig orientering, der betegnedes med ordene dannelse og intelligens" 28). Det var en ideologi, der stammede fra omkring 1800, og som var blevet konsekvent udformet af den tyske filosof J.G.Fichte i hans forelæsninger og skrifter om den lærdes bestemmelse og væsen.

Men når Lehmann mente, at det var de begavede, de dannede og de formuende, som skulle have den afgørende politiske indflydelse, var det ikke ensbetydende med, at de dermed blot skulle mele deres egen kage. Akademikerne søgte at varetage samfundsfællesskabets interesser. De opfattede samfundet som et moralsk fællesskab 29). Som Povl Bagge har udtrykt det: "Hvis de førte klassepolitik var

det en middelstandspolitik med bredt sigte, ikke en politik til fordel blot for embedsmænd, grosserere og fabrikanter, endside for akademikere alene ..." 39).

Konklusion.

Orla Lehmann var en af sin tids mest makante politiske skikkelser, og hans politiske karriere kom til at strække sig over fire årtier. Forfatteren M.A.Goldschmidt kaldte ham "Frihedens Brudgom", og digteren Bjørnson kaldte ham "Frihedens Oehlschlæger".

Lehmann havde som tidligere nævnt en udpræget sans for, hvad der lå i tiden, Zeitgeist, som Goethe vist har benævnt det som den første, og Lehmann havde en eminent evne til at forme et politisk program. Det var fremfor nogen Orla Lehmann, som bidrog til at vække det danske folk politisk i enevældens sidste år. Han var med til at skabe rammerne for det demokratiske retssamfund, som består endnu, og som på sæt og vis er forbillede for de folkemasser, som med ikke-voldelige metoder har væltet de såkaldte folkedemokratiske stalinistiske regimer omkuld i en række østeuropæiske stater.

Søren Juelstrup

Bibliografisk efterskrift.

Historieforskningen savner en moderne videnskabelig biografi af en så central politisk skikkelse som Orla Lehmann, og man er derfor nødt til at ty til de specialstudier, der foreligger om Lehmann.

Specialstudier.

Degn, Christian: Orla Lehmann und der

nationale Gedanke. Quellen und Forschungen zur Geshichte Schleswig-Holsteins XVIII, 1936.

Degn, Christian: Orla Lehmann und der nationale Gedanke. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, LXV, 1937.

Hjelholt, Holger: Orla Lehmann i lesvig-holstensk fangenskab. Historisk Tidsskrift, XI Rk., bd. 6, 1960-62.

Hjelholt, Holter: Orla Lehmanns diplomatiske mission marts-april 1848 i Berlin og London. Historisk Tidsskrift, XII, Rk., bd. 1, 1963-66.

Holm, Torben: Makt och kultur. Omkring den national-liberale politiker Orla Lehmann, Nord-Nytt, 19, 1983. Anm.: Torben Holm lægger i sin artikel vægt på det karismatiske ved Lehmann.

Jensen, Grethe: Den unge Orla Lehmanns historiesyn. Historisk Tidsskrift, bd. 85, 1985. Anm.: Grethe Jensen påviser i sin artikel Hegels indflydelse på Lehmanns tænkning.

Jørgensen, Frovin: Orla Lehmanns Tale i Nykøbing Falster den 30. januar 1841 og Generalfiskalsagen mod ham. Lolland-Falsters historiske Samfund. Aarbog XXIX, 1941.

Jørgensen, Harald: Domstol contra Centraladministration. Det retslige Efterspil til Orla Lehmanns Ridehustale 1845. Historisk Tidsskrift, X Rk., bd. 5, 1939-41.

Møller, Jens: Om Orla Lehmanns Del i Udkastet til Junigrundloven. Historisk Tidsskrift, IX Rk., bd. 5, 1926-27. Anm.: Jens Møller dokumenterer her, hvor stor en betydning Lehmann havde for ud-

Stålstik af Orla Lehmann. Udateret. Det er formentlig stukket i begyndelsen af 1860'erne. Billedet blev bragt i *Illustreret Ugeblad*, Nr. 26, 1870 i forbindelse med Lehmanns død. - Læg mærke til den krøllede, velplejede hårpragt og den høje "begavede og dannede" pande. Lehmann har et fast, klart blik i øjnene. Et portræt, der kommer tæt på den lehmannske karisma. (Det kgl. Biblioteks billedsamling)

formningen af grundlovsudkastet.

Rode, Stig: Orla Lehmanns Erindringer. Historisk Tidsskrift, XII, Rk., bd. 4, 1969.

Rode, Stig: Orla Lehmann og "den lehmannske subskription". Historisk Tidsskrift, XII Rk., bd. 3, 1968-69.

Vammen, Hans: Casino 1848. Historisk Tidsskrift, bd. 88, 1988. Anm.: Hans Vammens artikel er helt central for en forståelse af martsbevægelsens forløb.

"Lehmannportrætter".

Henrichsen, Erik: Mændene fra 48, 1911.

Topsøe, Vilhelm: Politiske Portræstudier, 1878.

"Lehmannnekrologer" og korte karakteristikker.

Se Dansk Biografisk Haandleksikon, red. af Svend Dahl og Povl Engelstoft, Bd. II, 1923.

Vedr Lehmanns forfatterskab.

Erslew, Thomas Hansen: Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande, fra 1814 til 1840 ... (1843-53).

Erslew, Thomas Hansen: Supplement til "Almindeligt Forfatter-Lexicon ..." (1858-68).

Kilder til Orla Lehmanns politiske virke.

Hage, Hother & Ploug, Carl: (udg.) Orla Lehmanns Efterladte Skrifter I-IV, 1872-74. I. Erindringer, Første Afdeling, 1872.

II. Erindringer, Anden Afdeling, 1873.

III. Afhandlinger og Taler. Første Afde-

ling, 1873.

IV. Afhandlinger og Taler. Anden Afdeling, 1874.

Anm.: Inden man går i gang med Lehmanns Efterladte skrifter bør man konsultere Stig Rode: Orla Lehmanns Erindringer. Historisk Tidsskrift, XII Rk., bd. 4, 1969.

I forord til "Bidrag til Danmarks indre Historie i den sidste Menneskealder, et Udvalg af Taler, Afhandlinger og Breve (ledsagede af orienterende Indledninger) af Orla Lehmann" begrundet Lehmann, hvorfor han valgte ikke at skrive *politiske* erindringer. Se Efterladte Skrifter IV. Som "erstatning" for politiske erindringer valgte han at udgive de taler og artikler, som han anså for de væsentligste, og han ledsagede dem med indledende kommentarer. Men disse taler og artikler må omgås med varsomhed, for der er delvis tale om sammenskrivninger og bearbejdelser. Således er talerne "Om Fællesforfatningen (September 1955)" og "Fællesforfatningen af 18de November 1863 (IRigsraadet 1863)" rene konstruktioner, jfr. Stig Rode: Anf. arb., s. 159. Talen "For Grundloven", som angives at være holdt ved en politisk fest i Vejle 1861 er en sammenskrivning af to taler, nemlig den såkaldte "Skåltale" for rigsdagen, som Lehmann holdt ved Vejle amts landoekonomiske Selskabs fest 29.03.1860, trykt i Fædrelandet 07.04.1860. Den anden tale holdt Lehmann ved en fest i Vejle 14.06.1861 til ære for det samme sted og samme dag ved kåring valgte folketingsmand, herredsfoged, justitsråd, O.M.Herslev fra Horsens. Talen er trykt i Fædrelandet 18.06.1861. Bortset fra et par enkelte

sproglige ændringer er talerne optrykt i Orla Lehmann: Imellem Sessionerne. Et Par Lejlighedstaler af Orla Lehmann, 1861. Det var i øvrigt i talen i Imellem Sessionerne, nr. I, at Lehmann talte om "de begavede, de dannede og de rige". Jfr. Søren Juelstorp: Orla Lehmanns Vejletaler. Upubliceret manus. I den redigerede sammenskrivning af talerne i Efterladte Skrifter skriver Lehmann: "Det er *de Begavede, de Dannede og de Formuende*, som i ethvert civiliseret Samfund have Overvægten i de offentlige Anliggendes bestyrelse..."

Kilder til Orla Lehmanns politiske virke.

Julius Clausen, udg.: Af Orla Lehmanns Papirer. Bidrag til Danmarks Tidshistorie i det 19. Aarhundrede, 1903.

Danske Politiske Breve, udg. af Povl Bagge og Povl Engelstoft, I-IV, 1945-58. Danske Politiske Breve er ikke en komplet udgivelse af 1830'ernes og 1840'ernes politiske breve, men de er et værdifuldt udgangspunkt for videre studier. Talrige breve fra og til Lehmann er trykt i denne brevudgave.

Om Lehmanns kontakt med det sønderjyske, se H.V.Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København, 1966.

Om de problemer, som Lehmann havde at tackle som ung publicist i begyndelsen af 1830'erne, se Mathilde Ørsted, udg.: Breve fra og til Hans Christian Ørsted I-II, 1870.

Lehmanns privatarkiv findes i Rigsarkivet, jfr. Private personarkiver i Rigsarkivet, arkivnr. 5864 (13 pk.).

Breve fra og til Lehmann findes i Det kgl. Biblioteks Håndskriftsamling, jfr. brevregistranten.

Noter.

1) "Om de danske raadgivende Provisialstænder Væsen og Værd, af F.A.Holstein. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7, 1832.

2) Lehmann skriver. jfr. note 1: "Det er en Paastand, der som vi haabe, ikke vil møde nogen Modsigelse, at den danske Nations Kjærne bestaaer af en oplyst og agtværdig Middelstand, som i sig har optaget alle de højere Stænder, og derved arvet disses aandige og politiske Fortrin, og som dagligen recruterer sig af de lavere Classer..." Mon ikke Lehmann har hentet inspiration til denne formulering fra Macaulay, som i en tale for forslaget om en parlamentsreform i 1831 stillede det retoriske spørgsmål, hvilket parti, der støttede reformkravet og svarede: "Dette parti er Englands middelklasse med blomsten af aristokratiet i spidsen og blomsten af arbejderklassen bag sig". Citeret efter Herbert Tingsten: Demokratiet problem, 1965, s. 30. Om middelstandens centrale politiske rolle i tidens politiske idékompleks, jfr. den engelske politiker Broughams udtalelse: "By the people, I mean the middle classes, the wealth and intelligence of the country, the glory of the British name". Raymond Williams: Keywords, 1976, s. 53. Se også Douglas Johnson: Guizot, 1963, s. 75 ff. Se endvidere G.W.F.Hegel: Grundlinien der Philosophie des Rechts, PARAGRAF 297.

3) Orla Lehmanns Efterladte Skrifter, Bd. 3, udg. af Carl Ploug, 1873, s. 2.

- 4) Marcus Rubin: Frederik VI's Tid, 1895, s. 312. Jfr. H.N.Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, 1877, s. 4.
- 5) Om den "danske Biedermeiers" reaktion på politiseringen af offentligheden, jfr. Orla Lehmanns maleriske beskrivelse i Kjøbenhavnsposten, 12.02.1836. Se også om de konservatives reaktion på de liberales fremfærd: Kjøbenhavns flyvende Post, 27.01., 30.01., 03.02., 16.02., 22.02. og 26.02.1836. De 3 første artikler er usignerede, mens de 3 sidste er signeret "1234". F.Brandt skriver i sin bog: Den unge Søren Kierkegaard 1929 at "1234" er pseudonym for embedsmanden og forfatteren P.V.Jacobsen. Frithiof Brandts argumentation virker ikke overbevisende. Til syvende og sidst er der tale om gætterier. Kjøbenhavns flyvende Post var J.L.Heibergs blad og organ for "Contraoppositionen", som den karakteriserede sig selv, jfr. 3.2.
- 6) Se Maanedsskrift for Litteraturs programartikel, Bd. 2, 1829. Artiklen er anonym, men af "forfattermøglen", som ledsagede sidste hæfte af Maanedsskriftet i 1838, fremgår det, at den er forfattet af matematikprofessoren H.G. v. Schmidten.
- 7) Frank Jørgensen: Københavnske foreninger 1820 til 1848. Historiske Meddelelser om København, 4. rk., bd. 5, 1957-59.
- 8) I sin anmeldelse af F.Stang: Systematisk Fremstilling af Kongeriget Norges constitutionelle eller grundlovsbestemte Ret, Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 12, 1834, peger Lehmann på det ønskværdige i at indføre en fri forfatning i Danmark efter norsk mønster.
- 9) Se Kjøbenhavnsposten 24.05. og 01.06.1838.
- 10) Stig Rode: Orla Lehmann og "den lehmannske subskription", Historisk Tidsskrift XII, Rk., bd. 3, 1968-69.
- 11) Fædrelandet 18.03. og 22.03.1842.
- 12) Lehmanns tale er trykt i Efterladte Skrifter, Bd. 4, 1874 (Tillæg).
- 13) Carl Ploug til Laurids Skau 18.03.1848 i H.V.Gregersen, udg.: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København, 1966, s. 640.
- 14) Niels Neergaard: Under Junigrundloven, I, 1892, s. 139.
- 15) P.Hjort, lektor i Sorø, i Kristiske Bidrag til nyere dansk Tænkemaades Historie. Politisk Afdeling, 1852, s. 379.
- 16) Sig Rode: Orla Lehmanns Erindringer. Historisk Tidsskrift, XII, rk., bd. 4, 1969, s. 180 f.
- 17) Danske Politiske Breve, udg. af Povl Bagge og Povl Engelstoft, II, 1948, nr. 618-620. Jfr. *Indledning* i Niels Neergaard, anf. arb. Jürgen Habermas: Strukturwandel der Offenlichkeit, 1962, oversat til norsk med titlen *Borgerlig offentlighed*. Henimot en teori om det borgerlige samfund, 1971.
- 18) Jfr. Jens Sass Bak: Nationalliberale partipolitiske organisationer, Martsforeningen og Den Danske Folkeforenings opbygning og virke 1864-66. Historisk Tidsskrift, bd. 75, hæfte 2, 1975.
- 19) Citeret efter Jens Himmelstrup og Jens Møller: Danske Forfatningslove 1665-1953, 2.udg. 1958, s. 58.

20) Povl Bagge: Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede. Historisk tidsskrift XII, Rk., bd. 4, 1970, s. 467.

21) Jfr. note 19, s. 466 f. Tanken er oprindelig udviklet af C.N.David: Om de preussiske Provinsialstænders Væsen, 1831. David vendte tilbage til disse ideer i sine senere debatindlæg om stænderforfatningen, jfr. Søren Juelstorp: Politiseringen af offentligheden i Danmark i 1830'erne. Upubliceret speciale. Københavns Universitet 1986.

22) Citatet er fra Lehmanns politiske debudartikel. jfr. note 1, (s. 187). Artiklen er optrykt i Efterladte skrifter i brudstykke. Bd. 3, 1873.

23) "Tre franske Taler af Chateaubriand, Courier og Dupin", udg. af O.Lehmann og J.F.Giødwad, 1835.

24) Danske Politiske Breve, udg. af Povl Bagge og Povl Engelstoft, II, 1948, nr. 580.

25) Lehmanns replik faldt under rigsdagens forårssamling ved en langvarig og hidsig kamp om latinskolelovene. Niels Neergaard kalder Lehmanns udtalelse for en "Tordenkile". Under Junigrundloven, II, 1, 1916, s. 271.

26) Dagbladet 03.05.1860.

27) Grundloven af 5. juni 1953 nævner ikke partier, og i §56 står der, at folketingsmedlemmerne ene er bundet ved deres overbevisning.

28) Povl Bagge: Anf. arb., s. 438.

29) Om staten som moralsk fællesskab, se J.P.Olsen: Foran en ny offentlig revolution, Nytt Norsk Tidsskrift, 1986, nr. 3. Vedr. et forsøg på at indkredse det libe-

rale "politikbegreb", se Søren Juelstorp, anf. arb. Endvidere Søren Juelstorp: Valgbevægelsen i København i 1834. Historiske Meddelelser om København. Årbog 1989 samt Ib Holme Jensen: Grundtrækkene i H.E.Schacks national-liberale idologi og forudsætningerne herfor. Upubliceret speciale, 1981. Københavns Universitet. Jfr. endvidere Søren Juelstorp: Orla Lehmanns Vejletaler. En redegørelse for nogle grundtræk i Lehmanns Samfundsofattelse. Upubliceret manus. Kan rekvireres hos forf. så længe oplag rækker.

30) Povl Bagge: Anf. arb. s. 466. Bagges opfattelse er ikke blevet anfægtet af danske historikere. I Norge har der kørt en hed debat om akademikerens rolle i politik, se f.eks. Francis Sejersted: Teorien om politikens opphevelse. Svar til Per Mauseht og Jens Arup Seip. (Norsk) Historisk Tidsskrift, bd. 60, 1981. Se generelt om det dannede og besiddende borgerskabs rolle i europæisk politik Jürgen Habermas: Anf. arb. samt om "das Besitz- und Bildungsbürgertums" politiske rolle, Theodor Schieder: Staat und Gesellschaft im Wandel unserer Zeit, 1958, passim. Lehmann har selv smukt udtrykt sit politiske ideal i ciceroniske termer som humanitas, gravitas og virtus i Efterladte Skrifter, Bd. 4, 1874, s. 80, jfr. K.H.Iltting: The Structure of Hegel's "Philosophy of Right" i Z.A.Pelcxynski (ed): Hegel's Political philosophy, 1971.

Et kritisk, men overfladisk syn på akademikerne er fremsat af de mange litteraturhistorikere, som lod sig inspirere af Habermas, se f.eks. Povl Schmidt og Jørgen Gleerup: Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920, 1975 og samme forfatteres Rids af offentligheds-

formernes udvikling i Danmark 1660-1901 fra enevælden til parlamentarismens indførelse

Interesserede, der ønsker en regulær marxistisk kritik af det dannede borgerskab og deres politiske rolle, bør læse Peer E.Sørensen: H.C.Andersen og herskabet. Studier i borgerlig krisebevidst-

hed, 1973. Jfr. Finn Hauberg Mortensen: Litteratur og socialisation. Humaniora. Elementer til en humanistisk videnskabs-teori. (Terori og praksis. Skriftrække for videnskabsteori og samfundsfilosofi) 1977.

L&P - Tekstbehandling

**Manuskripter og specialer renskrives,
hurtigt og korrekt.**

Indhent tilbud på telefon 42 64 52 16

Bedst mellem 18:00 og 19:00

Lisa Wiese

En Huguenot-Krønnike

I denne artikel fortæller cand.mag. Arne J. Hermann, der er lektor ved Gammel Hellerup Gymnasium, om sin huguenottiske slægts historie, fra den flygtede fra Frankrig til den blev integreret i det danske samfund.

I en lille by i det sydøstlige Frankrig, La Motte Chalecon i Dauphiné, boede i slutningen af 1600-tallet min tip-tip-tip-tip-tip-oldefar, Jean Armand, der - som det var almindelig - både var håndværker (Kobbersmed) og landbruger. Der har næppe været noget usædvanligt ved ham, men han var af den reformerte tro, og det var jo i hine tiders Frankrig noget af en dødssynd at tro mere på Calvins udlægning af kristendommen end på Pavens og dermed kongens.

Og denne tro var årsagen til, at Jean Armands søn, der også hed Jean Armand - eller i germaniseret udgave Johan Hermann - endte sine dage i Fredericia, og at hans efterkommere blev gode danskere gennem kommende generationer.

Ellers sad jeg ikke her og skrev det nydeligste dansk!

Alle har hørt om Bartholomæusnattens rædsler med myrderier i vanvittigt omfang i 1572, men i de næste hundrede år oplevede det reformerte mindretal en vis sikkerhed gennem Nantes Ediktet fra 1598. I 1685 var det imidlertid slut med tolerancen, og forfølgelsen af de reformerte - eller huguenotterne - satte ind med fuld styrke, så mulighederne var begrænsede: Enten gik man over til den katolske tro, eller også ventede der ikke meget andet end døden eller en fremtid som galejeslave.

Mange i yderdistrikterne så dog en mulighed i flugten over havet til England, Skotland, Irland eller Amerika, eller over land til Nederlandene, Tyskland eller Svejts.

Men let var det ikke hverken at overleve eller at slippe ud. Man har da også konstateret, at min fem-tip oldefar i november 1685 - få år efter ophævelsen af Nantes Ediktet - er registreret som frafalden: "Jean Armand og hans kone har afsvoret Calvins kætteri og antaget den katolske tro".

Dette er utvivlsomt sket under de bestøvlede missionærers, kongens brutale dragoners, hårdhændede medvirken. Og med et skævt smil på læben af hr. og fru Armand, som har givet indrømmelsen til magtens repræsentanter for at vinde tid.

For tolv år efter kan vi spore dem i Genève, hvor de er registreret som "Jean Armand fra La Motte Chalencon med hustru og tre børn". Hvordan flugten i 1697 er foregået, melder historien ikke noget om. Men alt tyder på, at den har været grundigt forberedt og er sket i dølgsmål ad skjulte stier gennem øde bjergene. For straffen for flugt var døden for mænds vedkommende, for kvinder fængslet på livstid og for børn børnefængsel til opdragelse i den katolske tro.

De har måttet efterlade alt: Gård, besætning, redskaber, husgeråd o.s.v. for en-

Gennem trusler om galge, bål og galejskibene forsøgte Frankrigs »Solkonge« Ludvig d. 14. at omvende landets protestantiske borgere.

Dragon tvinger protestant til at skrive sit navn på omvendelses-listen.

hver form for åbenlys forberedelse af flugten har været umuligt. Men flugten lykkedes altså, og trosfællerne i Svejts har været enestående til at tage sig af de mange flygtninge. I en halv snes år var op mod en fjerdedel af Genève's indbyggere reformerte flygtninge fra Frankrig.

Men mens Frankrig begik en enestående dumhed ved at forfølge de overalt anerkendte medborgere, som huguenotterne var - flittige og dygtige berømmes de altid for at være-, stod andre regenter nærmest i kø for at tage imod dem.

I 1699 møder vi den lille familie i en lille by ved navn Neuahaldensleben i det nuværende DDR, hvor far, mor og de tre børn var med i en nyoprettet fransk koloni. Her slutter også den ældste søn, min fire-tip oldefar sig til, for han var tilsyneladende flygtet på egen hånd i første omgang. Denne Jean Armand - eller Johan Hermann - er interessant, fordi det var ham, der første gang satte foden på dansk jord. Det var efter godt en snes års vandring i Europa - i 1722.

Den store kurfyrste, Frederik Wilhelm, var hurtig i vendingen, for allerede en uge efter, at Ludvig d. 14. havde tilbagekaldt Nantes Ediktet, udstedte han et "Potsdam Edikt", som næsten ord til andet tilbød de franske flygtninge de samme rettigheder, som var blevet frataget dem i hjemlandet. Det var, foruden friheden til at udøve deres calvinske tro, retten til at have eget retsvæsen samt fritagelsen for skatter og afgifter. Desuden ret til skolegang, til at beklæde embeder og til at besidde fast ejendom, samt hjælp til etablering med bolig og erhverv som jorddyrkning, håndværk og fabriksvirksomhed.

Det var naturligvis ikke lutter godgøren-

hed og ædelmodighed, som kurfyrsten af Brandenburg-Preussen - i lighed med andre europæiske regenter - her udviste. Det var også øde egne i et land præget af 30-årskrigen's hærgen, han ønskede bragt på fode. Og her var de nøjsomme og flittige huguenotter lige, hvad man drømte om som nye borgere. Tilmed var de kendt for at have mange talenter og kendskab til rationelle arbejdsmetoder og nye vækster, f.eks. tobaksavl, vævning og dyrkning af køkkenurter som blomkål, artiskok, asparges, bønner, salater, grønter osv., for slet ikke at tale om noget i dag så banalt som kartofler. Deres livsstil var fra hjemstavnen præget af en blanding af by- og landerhverv, de var såkaldte "bourgeois cultivateur", på tysk "Ackerbürger" eller, som det kom til at passe i fæstningsbyen Fredericia med marker uden for voldene: "avlsbrugere".

For nogle år siden besøgte jeg den store huguenotkirke i Østberlin, der nu står smukt genopbygget. Her faldt jeg tilfældigt over et lille hefte fra 1939 med en udførlig skildring af den franske koloni i Neuahaldensleben, hvor vor lille Armand-familie står opført mellem de 32 franske familier. Byens råd havde ansøgt om at få 50 huguenotfamilier, men fik på grund af den store efterspørgsel "kun" tildelt 32.

Den lille - skulle man synes harmløse - bog (hvorfra citaterne i denne artikel er hentet) fik jeg kun lov at tage med gennem "Checkpoint Charlie" ind i Vest-Berlin efter megen tøven. Den samvittighedsfulde grænsevagt måtte indtil majoren for at få tilladelse til at lade den passere - og det på trods af, at kirkens præst havde givet mig et ledsagebrev med.

Berlin, Gendarmenmarkt, Schauspielhaus, Neukirche, Französischer Dom
Den store huguenotkirke i Berlin "Französischer Dom" ses her til højre for Schauspielhaus. Den tilsvarende kirkebygning til venstre for Schauspielhaus er Neukirche. (Luftfoto - postkort - fra 1930'erne).

Men de landflygtige fra Frankrig blev modtaget med åbne arme i den lille by, hvor krig og pest havde mere end halveret indbyggertallet.

I listen over de 32 begynder man stands-mæssigt med de tre prominenteste: Præsten, dommeren og læreren, hvorefter de øvrige, jævne folk, kommer: Vor Jean Armand som nr. 22, opført som "Quincailler (isenkræmmer el. kobbersmed) a.d. Daophiné, Frau u. 3 Kinder" på en charmerende blanding af tysk og fransk.

I den nye hjemstavn opstod der naturligvis problemer i forhold til de hjemmehørende, men kurfyrsten var først og fremmest interesseret i de nye medborgere som nyttige borgere, der kunne gøre en indsats inden for landbrug og håndværk. Men også kulturelt kom de til at sætte deres præg på den nye hjemstavn med skoler, videnskabsmænd, klædedragt, bagværk (franskbrød) og vel først og fremmest gennem blandingsægteskaber, der allerede først i 1700-tallet kom til at præge billedet.

Det var et smukt eksempel på tolerance og humanisme - at man gav plads for så mange fremmedarbejdere, men også et eksempel på, at uegenytte kan kombineres med egennytte, for mange iagttagere mener, at de nyttilkomne i de forskellige lande, der modtog dem med åbne arme, gav et væsentligt bidrag til en gunstig udvikling.

Men ligesom indvandrerne kom til at elske den fyrste, der havde indbudt og forsvaret dem, så græmmedes de ved en af efterfølgerne, "soldaterkongen" Frederik Wilhelm 1., som ikke havde meget andet end militær i hovedet, og følgelig ikke interesserede sig udpræget for de

humanistiske og rationalistiske motiver, der lå bag modtagelsen af de mange huguenotter. Og netop soldaterkongens huseren var årsag til, at vi i lille Danmark også fik en - omend nok så beskedent - koloni af huguenotter i Fredericia. Preuserkongen ville pålægge huguenotterne byrder som hoveri og militærtjeneste helt i modstrid med Potsdam Ediktet, og det kan ikke undre, at naboregenter som zaren af Rusland og kongen af Danmark stod på spring for at kapre de forurettede!

Mens familien Armand boede i Mekklenburg, blev de således sammen med en snes andre familier overtalt til at komme til Fredericia - ved løftet om en række privilegier fra den danske konge - helt i stil med, hvad kurfyrsten havde gjort et par årtier før.

Den ældre Jean Armand blev i Tyskland og døde i Berlin i 1731, mens den yngre Jean Armand (Johan Hermann) kom til Fredericia i 1722 og døde her i sin nye, blivende hjemstavn i 1747. Det var således min fire-tip oldefar, der indledte slægtens danske kapitel for 268 år siden.

Vi har forskellige dokumenter fra 1720'erne om hans færd - på fransk, tysk og dansk.

Nybyggerne i fæstningsbyen Fredericia, der henlå i ruiner efter svenskekrigene, fik fri transport og en række privilegier, som de stod hårdt på: Egen præst, skolelærer og dommer lønnet af staten, byggegrunde og - materialer i byen og havepladser udenfor voldene (Danmarks første kolonihaver!), fritagelse for told, afgifter og militærtjeneste m.v.

Privilegierne blev givet til familierne som sådanne, hvilket bidrog til det sam-

Maria Honoré.
10/12 1817 - 26/12 1895.

Mathieu Armand, vævermester.
2/12 1810 - 1/8 1878. Stamtavle 50 f.

Mathieu Armand og Marie Honoré med deres 9 børn.

menhold, der kom til at præge kolonien langt op i tiden, men i år 1800 blev de blandede ægteskaber stillet lige med de rent reformerte, og lidt efter lidt assimileredes huguenoterne også i Danmark. Længst holdt man ud i kirken, hvor det franske sprog i 1821 afløstes af tysk, der så sent som i 1918 atter afløstes af det nye modersmål: Dansk.

Det var flittige og nøjsomme folk, der hurtigt blev nyttige borgere i den smeltdigel, som Fredericia var. Her nød mindretal asylret - jøder, katolikker og huguenotter - sammen med retsløse og fallenter. Det var en broget skare, som viser noget om den fredelige sameksistensmuligheder, når man holder sig til borgerdydens lige vej.

Min oldemor (1807-95), som hverken kunne skrive eller læse skrift, var til gengæld den eneste i den reformerte menighed, der kunne sy en skjorte på én dag - og det i hånden!

Endnu i min farfars barndom (han var født i 1853) havde man præg i dagligda-

gen fra den fjerne hjemstavn - bl.a. en hårtuk pølse "andudel", stærkt krydret og lavet af hakket flæskesvær m.m., som skulle stamme fra den franske andouille = kødpølse, og endnu i slutningen af forrige århundrede dyrkede avlsbrugerne både et håndværk og jorden - især tobakken.

Langsomt er kolonien blevet integreret, således som det uvægerligt vil ske med alle tilflyttere. Min farfar, der var femte generation i Fredericia, giftede sig ud af menigheden i 1884, men af hans otte søskende blev de seks i fødebyen, én giftede sig med en med-huguenot og én blev medlem af forstanderskabet i fædrenes kirke.

Som Votaire sagde om den ca. halve millions flugt: "En af Frankrigs største ulykker", mens den tyske forfatter - af huguenotæt -, Theodor Fontane, karakteriserede huguenoternes betydning for deres nye fædreland: "En velsignelse for by og land."

Arne J. Hermann.

Huguenotkorset med den hængende due - symbolet på århundreders lidelser.

Kejseren og den romerske grænsepolitik.

Ved cand.mag. Carl Fuglsang-Damgaard. Artiklen er baseret på forfatterens speciale "Romersk grænsepolitik fra Cæsar til Flavieren", København 1989.

Det er i dag vanskeligt at forestille sig en politik, der ikke er planlagt af eksperter på grundlag af arkivmateriale. Der er meget, der tyder på, at det var anderledes i antikken. De romerske kejsere og deres rådgivere havde kun en beskedne informationsmængde til deres rådighed, når Imperiets grænsepolitik blev udformet.

Dan flaviske grænsepolitik i Germanien og udviklingen i sammensætningen af det kejserlige råd er et godt eksempel på, hvilken betydning den beskedne informationsmængde havde på grænsepolitikens udformning.

Consilium principis.

Ved principatets indførelse under Augustus havde Senatet som organ mistet al indflydelse på grænsepolitikken. Imperiets grænsepolitik blev nu bestemt af kejseren (princeps) og kredsen af indflydelsesrige mænd omkring ham, hans consilium. Det skete i 27 f. kr., hvor rigets provinser blev delt mellem kejseren og Senatet. Augustus dominerende rolle blev cementeret i 23 f.kr., hvor han lod sig tildele imperium maius. Imperium maius satte kejseren i stand til at afgøre evt. stridigheder mellem proconsulerne i Senatets provinser og hans egne legater i de kejserlige provinser. Under Claudius blev det besluttet, at traktater indgået af kejseren eller hans legater skulle have

gyldighed, som om de var vedtaget af Senatet og det romerske folk. Senatet var herefter ikke længere formelt det sted, hvor grænsepolitikken blev vedtaget. Senatet vedblev dog at have en ceremoniel rolle ved modtagelse af udsendinge og klientkonger indtil midten af det 2. århundrede.

De provinser, der var blevet tildelt Senatet ved delingen i 27 f.kr., lå med undtagelse af Africae Proconsularis og Creta og Cyrenae i rigets indre. Det var kun i Africae Proconsularis, der lå en legion. Da denne provins overgik til kejserens kontrol i 40 e.kr., havde senatorerne kun yderst begrænsede muligheder for at påvirke grænsepolitikken gennem deres embeder som proconsuler.

De kejserlige provinser var hovedsagelig grænseprovinserne og de provinser, hvori der var stationeret legioner. Disse provinser blev administreret af kejserens personlige legater. Alt efter provinsernes betydning kom legaterne fra senator- eller ridderstanden. Kejseren udvalgte selv sine legater i den kreds af personer, der kunne komme i betragtning til disse betydningsfulde poster. Legaterne blev udvalgt på grundlag af erfaring, dygtighed, forbindelser eller kejserens personlige tillid og gunst.

Selv om Senatet som organ var uden

indflydelse, betød det ikke, at senatorerne som enkeltpersoner var det. Kejseren kunne søge råd om alle forhold, også militære, blandt de personer, han ønskede. De personer, kejseren rådførte sig med, havde selvsagt stor politisk indflydelse og prestige. De kunne regne sig til den udvalgte kreds af kejserens amici. Det var dog ikke alle amici, der havde politisk indflydelse, nogle af dem var blot kejserens venner.

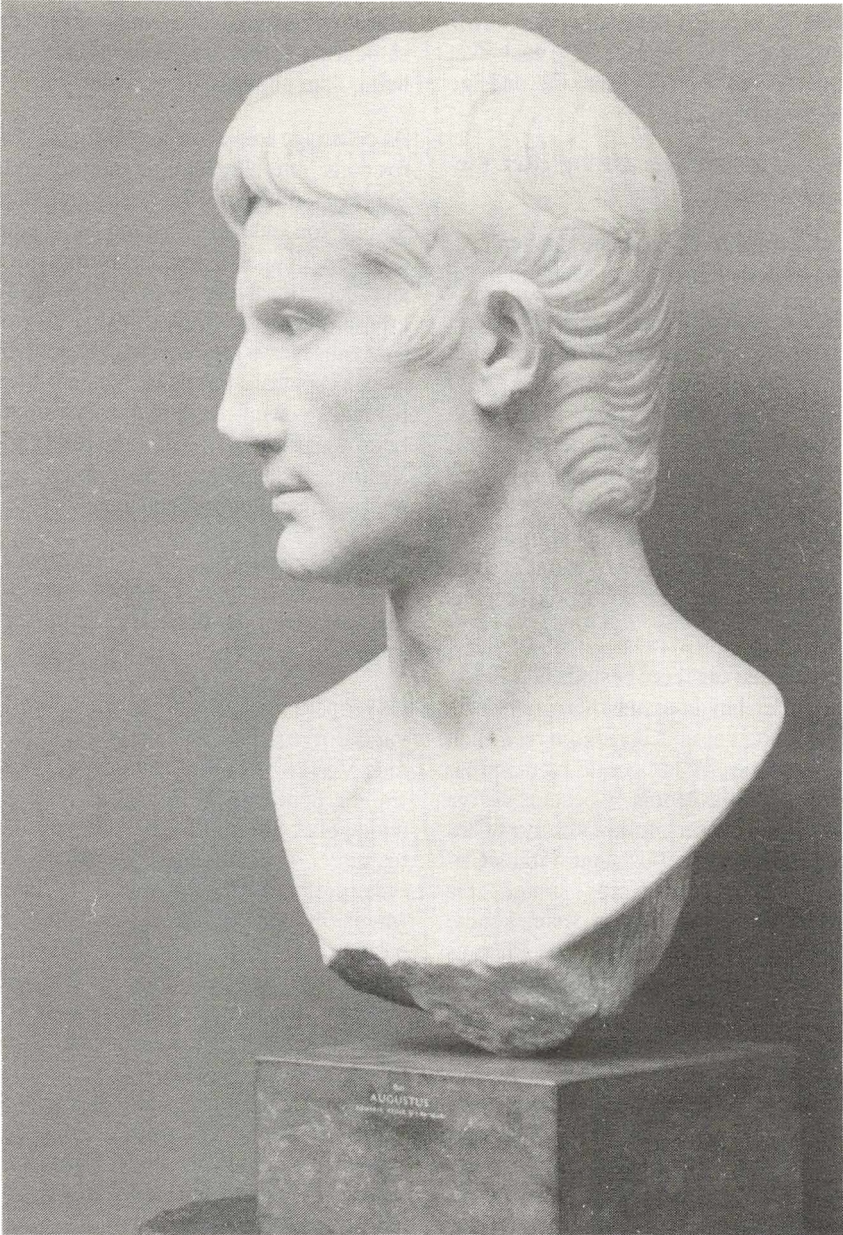
Der eksisterer ingen fortegnelse over, hvem der var kejserens rådgivere. Derfor må vi se på, hvem der havde hvilke embeder og consulater for at få indtryk af de enkelte personers politiske indflydelse. En stor politisk indflydelse hang sammen med en placering i inderkredsen omkring kejseren. Den politiske indflydelse var ikke bundet til nogen stand. Rådgiverne kom oftest fra senator- og ridderstanden, men Claudius nærmeste rådgivere var f.eks. frigivne. Kejserens personlige råd, consilium principis, bestod af alle de personer, han valgte at tage med på råd.

Consilium principis fungerede som et ad-hoc-udvalg. Dets sammensætning var afhængigt af hvilken type spørgsmål, kejseren søgte råd om. I militære spørgsmål må det ofte have været et problem, at de mest kompetente personer kom fra den kreds, hvor kejseren udvalgte legater til provinserne. Kejserens muligheder for at rådføre sig med amici med militær erfaring var indskrænket til dem, der var i hans nærhed. De militære "eksperter", kejseren tog med på råd, gav ikke deres råd som ledlemmer af et specielt militært kollegium men på grundlag af deres samlede erfaring. Denne erfaring var blevet opnået gennem forskellige civile og militære embeder. Kejserens fraværende

amici kunne dog til stadighed give oplysninger og råd gennem rapporter fra deres tejenstesteder, hvor de var statholdere, legationslegater eller stabsofficerer.

Consiliet var ikke konstitutionelt, og dets indflydelse gik ikke længere end det enkelte medlems indflydelse hos kejseren. Kejseren var dog moralsk bundet til at følge consiliets råd. De republikanske konsulter havde på samme måde været bundet til at følge senatets afstemninger. Der er da også kun overleveret få eksempler, hvor en kejser ikke fulgte sit consiliums råd. Denne mangel på eksempler kan skyldes, at en sådan uenighed mellem kejseren og hans amici blev holdt inden for den snævre kreds. Eksemplerne på, at kejserne ikke fulgte deres rådgivere, stammer fra upopulære kejsers regeringsperioder. Caligula søgte, mod sin legat i Syriens råd, at opstille en statue af sig selv i templet i Jerusalem, og Commodus afsluttede imod sine rådgiveres ønske marcommannerkrigene. Denne manglende lyst til at følge sine amicis råd kan være en af årsagerne til disse kejsers upopularitet hos hovedparten af senatorerne og de ledende riddere.

Ved et tronskifte gennem oprør, kup eller kejserens naturlige død var den nye kejser frit stillet angående hvem, der skulle deltage i hans consilium. Som regel var der dog kun få ændringer i consiliets sammensætning ved tronskifte. At consiliet ikke ændrede sig væsentligt viser, at de fleste personer i den gamle kejsers consilium havde flere fortrin end blot at være hans personlige venner. På grund af deres dygtighed, forbindelser og rigdom var de også uundværlige for den nye kejser. Denne kontinuitet i consiliet gav mulighed for en tilsvarende kontinuitet i

AUGUSTUS samlede det romerske militær under sig. Han var derfor i stand til at udforme og gennemføre den romerske grænsepolitik.

rigets styring. En kontinuitet der havde været mulig, hvis rigets ledelse var blevet skiftet ud ved hvert dynastiskifte, endsige ved hvert tronskifte.

Consiliets sammensætning efter Fir-kejseråret.

Et eksempel på denne kontinuiteter Vespasians consiliums sammensætning.

Vindex oprør mod Nero i 68 havde været starten på en borgerkrig, der i løbet af et år gjorde 4 personer til kejsere. På grund af den hurtige udskiftning på tronen havde der været rige muligheder for rigets indflydelsesrige mænd til at blive knyttet til en forkert sag. Selvom senatorer og riddere gjorde brug af denne mulighed for at kompromittere sig over for Vespasian, medførte det ikke noget brud i statens styring.

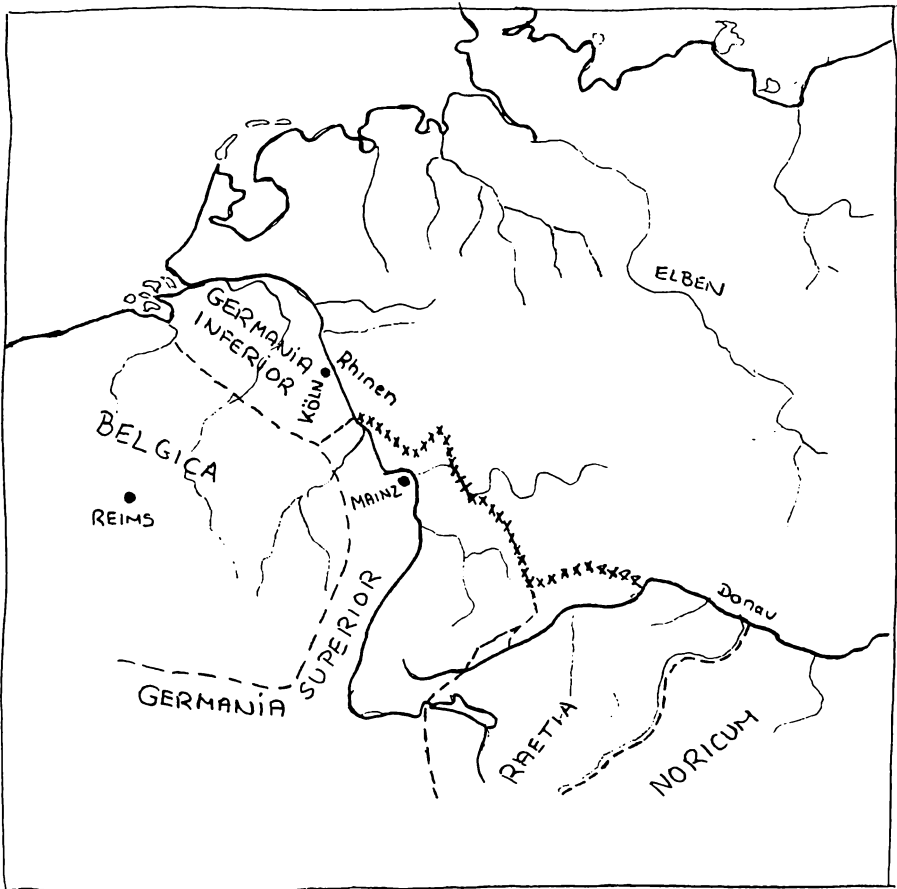
Vespasians consilium bestod både af personer, der havde været med i en af de foregående kejseres consilium og af helt nye personer. Af de gamle medlemmer havde Acilius Aviola, Cocceius Nerva (den senere kejsere), Iulius Vestinus, Clodius Eprius Marcellus samt Vibius Crispus alle været Neros amici. De sidstnævnte havde endog været kendte delatorer. Fabricius Veiento og Plautius Silvanus havde begge været i unåde i Neros sidste år og havde derfor næppe deltaget i hans consilium de sidste år. Fælles for alle disse mænd var deres erfaring. De blev derfor alle betroet større opgaver og/eller hædret i Vespasians første år. Det er interessant, at de to delatorer begge fik opgaver langt fra Rom. Eprius Marcellus blev sendt til Asia for at reorganisere provinsen, og Vibius Crispus til Africae som proconsul. At de blev sendt ud, skyldes sikkert, at Vespasian ikke

ville knyttes for tæt til to personer med en så belastet fortid. Vespasian kunne dog heller ikke undvære deres evner.

Af de øvrige mænd med erfaring fra Neros consilium blev kun Plautius silvanus sendt væk fra Rom. I 70-73 reorganiserede han forholdene i Spanien og vendte derefter tilbage til æresbevisninger for sine bedrifter under Nero. Resten af de erfarne mænd blev holdt tilbage i Rom. Cocceius Nerva blev consul i 71 sammen med Vespasian. Fabricius Veiento blev ligeledes consul. Acilius Aviola var curator aquarum 74-79, og ridderen Iulius Vestinus fik æren at stå for Capitols genopbygning efter borgerkrigen.

Det er disse personer, der ved konstant at være til Vespasians rådighed stod for kontinuiteten i de første år efter borgerkrigen.

Hovedparten af consiliets medlemmer var dog nye mænd. Blandt disse dominerede Vespasians tidlige tilhængere. Fælles for dem var, at de alle med én undtagelse, hurtigt blev belønnet for deres støtte. Arrecinus Clemens blev pretorianerprefekt i 70 og consul i 73. Licinius Mucianus, den politiske hjørne bag Vespasians sejr, fik sit 2. consulat i 70 og det tredje i 72. Rutilius Gallicus, der som legat for den provitelianske proconsul i Asia sluttede sig til Vespasian, blev consul suffectus i 71 eller 72 og derefter sendt til Africae for at reorganisere provinsen. Ridderen Velerius Paulinus, der som procurator havde vundet Narbonensis for Vespasian, blev præfekt for Egypten tidligt under Vespasian. Iulius Alexander, der som den første havde hyllet Vespasian som kejsere, blev straks optaget i Titus' stab under Jødekrigen og

DE GERMANISKE PROVINSER EFTER DOMITIANS FELTTOG
OG LIMES' FÆRDIGGØRELSE.

----- PROVINSGRÆNSER

xxxxxxx LIMES

Kortskitsen er udarbejdet af forfatteren.

derefter sandsynligvis udnævnt til pretorianerpræfekt sammen med Titus.

Undtagelsen blandt Vespasians tidlige støtter var Antonius Primus, der havde vundet den militære del af borgerkrigen for Vespasian. Efter borgerkrigens afslutning blev han kørt ud på et politisk sidespor, hvor han nok modtog æresbevisninger men ingen indflydelse. At Antonius Primus ikke fik nogen reel belønning for sin store indsats skyldtes dels hans personlige modsætningsforhold til Mucianus, dels et ønske om at få styrket hærens disciplin efter de urolige år. Antonius Primus var, uden at afvente Mucianus og hans forstærkninger, rykket ind i Italien på eget initiativ. Den form for selvstændighed kunne ikke accepteres, hvis hærens disciplin skulle genoprettes.

En vigtig gruppe af nye mænd i consiliet var Vespasians familie. Blandt disse fik Vespasians svigersøn Petillius Cerialis umiddelbart størst indflydelse. Som en erfaren og politisk pålidelig hærfører blev han sendt til Germanien for at nedkæmpe Bataveropstanden. Det var nødvendigt at sende en absolut pålidelig person til de germanske legioner. Legionerne her havde udgjort Vitelius kerne-tropper, og de var næppe Vespasian venligt stemt. Vespasians søn Titus er af Sueton fremstillet som Vespasians vigtigste medarbejder. Efter Titus hjemkomst i 71 blev han pretorianerpræfekt, fik tildelt tribunicia potestas og stod som tronfølgeren. En stilling der blev understreget af hyppige konsulater.

En speciel gruppe i consiliet var eksperterne. De var homines novi. Arulenus Caelius var jurist, Fabius Quintilianus retor og Plinius Maior polyhistor. Plinius

er specielt interessant med henblik på udviklingen i Germanien, grundet hans kendskab til germanske forhold. Et kendskab, der viser sig i hans værker *Bellum Germanicum* og *Naturalis historiae*.

Julius Frontinus, der bistod Domitian i nedkæmpelsen af det Galliske oprør i 70, indgik også i consiliet. Han var det nærmeste, vi kommer på en militær ekspert i consiliet.

Det var fra de nye medlemmer af consiliet, en fornyelse skulle komme. Men da de kom fra den samme baggrund som de gamle rådgivere og havde støttet Vespasian som person og ikke som partileder med et specielt program, havde de næppe noget ønske om at bryde afgørende med den hidtil førte politik. I hvert fald ikke med en grænsepolitik der havde været succesrig, så længe der havde været fred i Rom.

Den romerske viden om Germanien.

For at kunne bedømme, hvorvidt det var muligt for kejseren og hans rådgivere at føre en rationel grænsepolitik, må vi søge at danne os et indtryk af hvilke oplysninger, der kunne være til deres rådighed.

Det er de antikke forfatters værker, der udgør hovedparten af vor viden om grænsepolitikken i Germanien. Den viden, der ligger til grund for disse værker, var naturligvis også kendt i Rom. Spørgsmålet er, om den viden var systematisk indsamlet, og om den blev opbevaret i de kejserlige arkiver?

Da vore kilder til eksistensen af de kejserlige arkiver er yderst sparsomme, afspejler historikerens tolkning af dem hans opfattelse af det romerske system. Hvis historikeren har en modernistisk op-

fattelse, medfører det en systematisk indsamling af informationer og en omhyggelig opbevaring af denne viden i arkiver. Walser mener, at arkivet hørte under det veldokumenterede kontor Ab spistulis. I arkivet blev de indsamlede informationer behandlet, og der blev opstillet forholdsregler og planer for de forskellige grænseområder. Walser søger at sandsynliggøre arkivets eksistens ved at foreslå, at Strabos beregninger over, hvordan Britannien ville være til størst gavn for Imperiet, stammede herfra. Birley antyder, at Sueton havde fundet Neros overvejelser om at opgive Britannien i dette udenrigsarkiv.

Den anden indgang til problemet er, at den romerske grænsepolitik ikke blev planlagt i et bureaukratisk system. Kejseren, hans amici og legater opsøgte først de nødvendige oplysninger, hvis der opstod et behov for dem. Da der ikke er noget sikkert belæg for et udenrigsarkiv, kan det virke rimeligt at konkludere, at et sådant arkiv aldrig har eksisteret. Hvis der opstod en situation i Germanien, hvor kejseren havde brug for en bestemt viden, kunne han trække på sine amicis erfaringer samt søge de oplysninger, der kunne fremskaffes i Rom. Disse oplysninger fandtes i commentarii fra felttog i Germanien, bøger der behandlede området, samt hos folk med kendskab til germanske forhold. Disse folk var f.eks. købmænd.

Det materiale, der kunne fremskaffes på den måde, var næppe helt aktuelt. Derfor var det ved planlægning af felttog ind i Germanien nødvendigt at indsamle yderligere oplysninger om det område, felttoget var rettet imod. At det materiale, der kunne fremskaffes i Rom, ikke kunne

være helt aktuelt, ville også gælde for arkivmateriale, hvis det havde eksisteret. Et felttog ind i Germanien skulle for at have optimale forudsætninger, planlægges u fra friste informationer. Muligheden for at skaffe nye informationer eksisterede dog kun, hvis romerne havde initiativet. Hvis felttogets mål var at slå et germansk indfald tilbage, var tiden for kostbar til først at undersøge forholdene. Ved et germansk angreb var det næppe heller nødvendigt, da de første slag ville stå på romersk provinsjord, og den var kendt af romerne.

Den romerske viden om forhold uden for riget stammede især fra kødmænd og fra felttog. I krigen opnåede romerne viden om de folkeslag, de bekæmpede, og de lande, de kæmpede i. På grundlag af disse erfaringer udarbejdede feltherren en beskrivelse af felttogets forløb. Ud over de relevante afsnit af Caesars Gallerkrig har vi ikke overleveret nogen af disse commentarii fra det germanske område. Det virker dog rimeligt at antage, at alle større felttog blev beskrevet, og at disse rapporter blev opbevaret i Rom. Eksistensen af disse commentarii forudsætter dog ikke et arkiv, der aktivt indsamlede oplysninger.

Ud over disse commentarii blev der skrevet bøger om Germanien. De vigtigste af disse værker fra før Domitians Chatterfelttog var Livius historie, der nu er gået tabt, dele af Strabos geografi samt Plinius Maiors to værker, hvor Germanien bliver behandlet. Plinius' værker *Bella Germania* og *Naturalis Historia* er desværre også gået tabt. De vigtigste senere værker om Germaniens tidlige historie er Tacitus' *Annales*, *Historiae* og *Germania* samt Dio Cassius værk.

Der er kun få eksempler på, at romerne udrustede ekspeditioner med det formål at skaffe kendskab til ukendte egne. I Germanien er det kun flådefremstød til Cimbrenes Forbjerg under Augustus, der har karakter af en opdagelsesrejse. De øvrige kendte fremstød ind i Germanien var alle direkte militære operationer.

Den rejse, Plinius Maior beretter om, hvor en romersk ridder rejste til Østersøen ad Ravvejen, har heller ikke en opdagelsesrejses karakter. Rejsens formål var at skaffe rav. Den viden, ridderen bragte hjem, er dog sikkert blevet studeret. At Plinius omtaler ridderen tyder på, at sådanne rejser ind i Barbaricum var usædvanlige.

Omfanget af antikke opdagelsesrejser er, på samme måde som opfattelsen af arkivernes eksistens, farvet af historikerens Rombillede. Walser mener således, at der foregik en stadig indsamling af oplysninger gennem udsendte og spioner. Hvis vi antager, at der ikke var noget udbygget arkivvæsen, var der derimod ikke nogen grund til løbende at skaffe sig oplysninger om germanerne. Dette skete kun, hvis der var et romersk felttog under planlægning.

Romerne må dog lokalt have holdt øje med germanerne. Denne overvågning har imidlertid indskrænket sig til at sikre sig imod germanske overraskelsesangreb. Hvis alt var roligt ved Thinen, blev der næppe rapporteret tilbage til Rom.

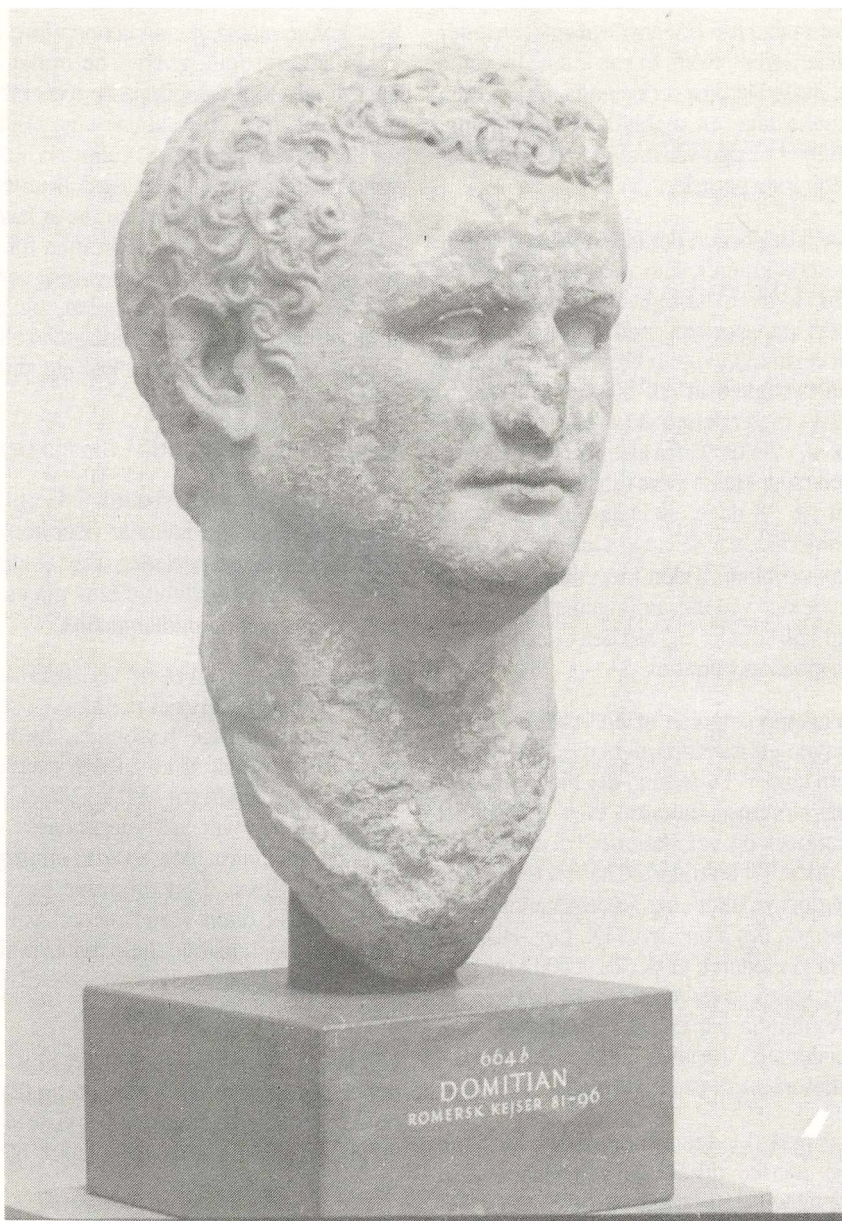
Kommunikationshastigheden i antikken.

Ved germanske angreb var omfanget af statholderens beføjelser vigtigt. Da han var kejserens legat, fik han sine beføjel-

ser fra denne. De var angivet i det mandata, han fik med ved sin udsendelse fra Rom. Statholderens beføjelser må have været ganske omfattende. Han var den højeste romerske embedsmand, der kunne tage kommandoen inden for en overskuelig tid ved et germansk angreb. Han må have kunnet føre krig, som han mente det rigtigt, indtil han modtog yderligere retningslinier fra Rom. Corbulos offensiv mod friserne under Claudius er et eksempel på en legat, der førte krig på egen hånd. Da han informerede Rom om krigens forløb, afbrød Claudius offensiven og kaldte Corbulo tilbage. Offensiven blev afbrudt, fordi den ikke stemte overens med Claudius grænsepolitik.

Hvis statholderen skulle i kontakt med Rom, måtte han enten benytte det kejserlige postsystem eller i presserende tilfælde sende en kurér. Procopius skriver, at de tidlige kejsere oprettede et kurérsystem. Han angiver kuréernes rejsehastighed som værende 10 gange hurtigere end en almindelig rejsendes. Det giver en hastighed på ca. 300 km. om dagen. Depecherne blev båret hele vejen af den samme kurér, der ved afleveringen kunne udspørges om evt. uklarheder i meddelelsen. Procopius' hastighed virker højt sat selv i forhold til en meget motiveret kurér. Vitellius oprør i Germanien den 1. januar 69 var kendt i Rom den 9. De 2300 km., nyheden gik fra Mainz via den indberettende procurator i Reims, blev tilbagelagt på 9 dage. Det giver en hastighed på 250 km. om dagen.

Hvis alpepassene blev benyttet, hvilket kun var muligt om sommeren, er der ca. 1500 km. fra Köln til Rom. Med en rejsehastighed på 250 km. om dagen, ville der mindst gå 12 dage, fra statholderen i

Under DOMITIAN blev Germanerproblemet ved Rhin-Donaugrænsen søgt løst. Det skete ved en fremrykning af grænsen. Fremrykningen forkortede grænsen og muliggjorde hurtigere troppeforskydninger mellem øst og vest,

Germania Inferior havde afsendt en kurér til kejseren i Rom, til han kunne forvente et svar. Det krævede endda, at kejseren kunne tage en øjeblikkelig beslutning, hvilket næppe var muligt ved komplicerede forespørgsler.

De hastigheder, der blev opnået af motiverede kuréerer, kan ikke tages om mål for, hvilken hastighed almindelig post blev transporteret med. Ramsey mener, at et rimeligt vigtigt brev blev sendt med en hastighed af ca. 80 km. om dagen. Hvis meddelelsen ikke gik som kurérpost, ville tiden, fra afsendelsen til kejserens svar kunne være tilbage i Köln, øges til ca. 38 dage. så længe initiativet var romernes, var de lange svartider ikke noget problem. Tiden blev indregnet som en faktor ved indsamlingen af nødvendige oplysninger og ved den efterfølgende troppekonzentration.

Vegetius angiver, at en legion normalt havde en marchhastighed på ca. 30 km. om dagen. Til felttog, der blev forberedt på romernes initiativ, blev der samlet legioner og vexillationer fra andre provinser. Til domitians Chatterkrig var der legionsvexillationer fra de britanniske legioner. Fra York, hvor IX. Leg. Hispana var stationeret, er der ca. 1200 km. plus en sejltur over Kanalen til Mainz. En vexillation var således mindst 45 dage undervejs, før den ankom til opmarchområdet til Chatterkrigen.

På trods af den begrænsede viden om germanske forhold, der på forhånd var til rådighed i Rom, og på trods af de begrænsninger, den lange rejsetid satte for effektiv formidling af informationer, må det have været muligt for kejseren at samle viden nok om et bestemt område

til at kunne planlægge og gennemføre et velorganiseret felttog. Hvis de militære operationer blot foregik på de romerske præmisser, dvs. at de kunne tage højde for det betydelige tidstab, kunne de nødvendige troppemængder også samles. Hvor vigtigt det var for romerne at have initiativet, kan ses af, at Domitian foregav at skulle gennemføre en gallisk census, da han tog til Germanien, og af Chatterfelttoget. For at felttoget skulle lykkes, måtte germanerne ikke ane uråd og overtage initiativet.

Romersk grænsepolitik i Germanien.

Den romerske grænsepolitik i Germanien fra Caesar til Flavierne viser kontinuitet over lange perioder. Der er dog klare brud. Ved disse brud blev grænsepolitikens mål og midler ændret.

Caesars politik i området var defensiv. Den havde som mål at sikre Rhingrænsen med mindst mulige ressourcer. Denne politik blev afløst af en offensiv under Drusus kommando fra 12 f. kr. Målet for denne offensiv var at flytte grænsen et stykke ind i Germanien, i første omgang sikkert til Elben. Den offensive politik blev opgivet efter Varus' nederlag i 9 e.kr. Herefter konsoliderede romerne sig ved Thinen og overlod germanerne til sig selv og det romerske diplomati.

Det var først under Firkejeråret i 69, at denne politik ikke var tilstrækkelig til at holde germanerne stangen. Det viste sig, at grænsen var sårbar, hvis riget blev presset på andre fronter.

Den forsigtige politik i Germanien i Flaviernes første år kan skyldes, at der ikke var tilstrækkelig viden om de germanske forhold i Vespasians consilium til at

handle effektivt. Det var derfor ikke ønskeligt at handle, før en sådan viden var indsamlet. Den forsigtige fremrykning ved den øvre Rhin kan ses som et forsøg på at afhjælpe de mest iøjnefaldende mangler ved den gamle Rhin-Donaugrænse. Mens den forsigtige fremrykning foregik, blev der indsamlet erfaringer. Domitians felttog blev planlagt under hensyntagen til de nye erfaringer. Resultatet af felttoget var, at Germania superior's grænse blev skubbet frem, og tropperokeringer mellem øst og vest blev dermed lettet. I forbindelse med felttoget blev grænseområdernes status ændret fra militære områder til provinser. De to germanske provinser blev oprettet for at markere, at det germanske problem nu var endeligt løst. Efter felttogets afslutning blev den gamle politik med at overlade germanerne til sig selv genoptaget, og Chatterfelttoget står sammen med Bataveropstanden som en parentes i en rolig udvikling ved den germanske grænse. En fred, der skulle vare til de store germaner-angreb i det 3. århundrede.

Litteratur.

Crook, J. *Consilium Principis. Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian.* Cambridge 1955.

Devreker, J. *La Continuité dans le Consilium Principis sous les Flaviens.* Ancient Society.

Millar, F. *Emperors, Frontiers and Foreign Relations 31 BC - AD 378.* Britannia 1982.

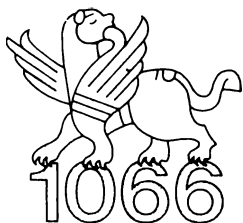
Den romerske grænsepolitik i Germanien bærer præg af at være styret af lokale forhold. Forhold, der lå uden for de romerske beslutningstageres kontrol. Grænsepolitikken blev styret ved en løbende stillingtagen til de problemer, der opstod. Den opnåede kontinuitet i grænsepolitikken skyldtes, at der ikke var behov for at ændre på en succesrig politik. Bruddene i grænsepolitikken kom, når forskellen mellem forventningerne til den førte politik og dens resultater blev for store.

Hvis det var nødvendigt, gav et system uden arkiver kejseren mulighed for at føre en bevidst grænsepolitik. Kejseren var dog bundet af imperiets begrænsede troppemængder, de generelle forhold i riget samt hvilke informationer, han kunne få. Mest afhængig var han dog af sig *consilium* og den viden og de holdninger, der herskede i det.

Carl Fuglsang-Damgaard.

Ramsey, W. *The speed of the Roman Imperial Post.* FRS 15, 1925 v. Petrikovits, H. *Die Rheinlande in römischer Zeit. Mit einem Überblick über die rheinische Urgeschichte.* Düsseldorf 1980.

Walser, G. *Die römische Überlieferung vom staatlichen und kulturelle Zustände der Barbaria. Caruntina.* Udg. Swoboda, E. Graz-Köln 1956.

Tidsskrift for Historisk Forskning

Historisk Institut • Njalsgade 102 • 2300 Kbh S • Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion:

N.H.Frandsen
Kim Furdal
Frank Müntzberg
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition:

Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf: 42 27 55 85

Priser:

20 årgang:	Abonnement	kr.	125,00
	Løssalg pr. nr.	kr.	35,00
Ældre årgange:	pr. nr.	kr.	15,00

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.

Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Lasersats og tryk AU-Kommunikation

ISSN 0106 - 0627